

Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Eleştirmenler

Mehmet Ali Kılav ARAZ*

Öz Modern Arap edebiyatı, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla, kendi çabalarıyla, canlanma ve gelişme göstermiştir. On dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar edebî eleştiri, eskilerin metoduna göre olup metinleri dil ya da gramer yönünden incelemekten ibaretti. Edebiyat ürünlerinin artış göstermesinde matbaanın büyük rolü olmuş, dolayısıyla şiirin gelişmesine paralel olarak, edebî eleştiri de gelişme göstermiştir. Yirminci yüzyılın başında şiire yönelik yapılan eleştiriler, zamanla nesir türünde yazılan eserleri de kapsar hale gelmiştir. Huseyn el-Mirsafî, Abdulkâdir el-Mâzinî, Miḥâ'il Nu'ayme, Abdurrahmân Şukrî Modern dönemde öne çıkan eleştirmenler arasında yer alan bazı isimlerdir.

Anahtar sözcükler: Modern Arap edebiyatı, eleştiri, eleştirmen

Some Prominent Critics Of Modern Arabic Literature

Abstract By the second half of the 19th century, modern Arabic Literature went under a substantial process of revival and development by means of its internal efforts. Until 19th century, the literary criticism had adopted ancient methods which consisted of mere grammatical and linguistic examination of the texts. The use of printing press had a positive influence on the increase of literary works, and in parallel with the development in poetry, literary criticism about poetry had flourished. At the beginning of the 20th century, the literary criticism for poetry had expanded towards and included prose literature. Huseyn el-Mirsafî, Abdulkâdir el-Mâzinî, Miḥâ'il Nu'ayme, Abdurrahmân Şukrî are some of the prominent names of critics in the modern era.

Keywords: Modern Arabic literature, criticism, critic, critics

---

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Arap Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi; furuzem@gmail.com

Modern Arap edebiyatı, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla, kendi çabalarıyla, canlanma ve gelişme göstermesine rağmen 1798 yılı, Arap edebiyat tarihinde yeni bir başlangıç olarak kabul edilir. Bu gelişim sürecinde ilk adımı atan Mısır, Arap edebiyatında nesir ve şiir alanında görülen değişim hareketlerinin öncülerini kendinde barındırmıştır.¹

Yaşanılan bu gelişim ve modernleşme sürecinde Arap edebiyatı, sosyal yaşantıda karşılaşılan gelgitler, korku ve çekincelerden, kendine göre nasibini almış ve bu süreçte verilen eserler, Arap toplumunun korku, nefret ve aynı zamanda olumlu duygularını fazlasıyla barındırmıştır.²

Modern Arap edebiyatının öncüsü kabul edilen Rifâ'a Râfî'î eṭ-Ṭaḥṭâvî (1801-1873) Fransa'ya gidişiyile tanışıp özümseydiği ve farklı bakış açılarıyla değerlendiren Arap edebiyatına yansıttığı eserleri ve fikirleriyle, Arap toplumundaki, Batı'ya karşı ön yargılı ve zaman zaman nefret sınırlarına dayanan fikirleri hafifletmeyi başarmıştır. Ṭaḥṭâvî'nin *Ṭablîsu'l-İbrîz fî Telhîsi Bâriẓ* (1836) adlı eseri, Batı'ya karşı oluşan bu olumsuz havayı hafifleten mihenk taşı olarak kabul edilir.³

Mısır'ın Fransızlarca işgalinin ardından Batı kültürü ve Arap kültürü kendi içlerinde bir çatışma sürecine girmiş, bunun sonucunda, bir savunma mekanizması olarak da düşünülebilecek, klasik Arap edebiyatına ciddi bir yöneliş söz konusu olmuştur. Özellikle Abbasi dönemi, bu yönelişin temelini oluşturmuştur. Bu ilgi özellikle şiir alanında olmuştur. Nesre göre çok daha gelişmiş ve üstün olan şiir, bu dönemde abartılı ve gereksiz söz kullanımıyla değerini yitirmiş ve sıradanlaşmıştır.⁴

Şiir alanında hiçbir bilgisi olmamasına rağmen Batı edebiyatını değil, klasik Arap edebiyatını benimseyen el-Bârûdî'nin amacı edebiyatta eskiyi kendi dönemine uygulamaktı. Bârûdî'den başka bu amacı benimseyen diğer edebiyatçılar ise Mısır'da İsmail Sabrî, Veliyyuddin Yeken, Aḥmed Şevkî, Ḥâfız İbrâhîm, Irak'ta Ma'rûf er-Ruşâfî, Mehdî el-Cevâhirî, Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî ve Lübnan'lı Bişâre el-Ḥûrî gibi Arap edebiyatına herhangi bir yenilik getirmeyen ve amaçları eski Arap şiirini diriltmek olan neoklasik şairlerdir.⁵

El-Bârûdî'nin öncüsü olduğu Arap şiirinde neoklasizm, Avrupa şiirinin neoklasizmi ile ortak noktası olmayan ve herhangi bir felsefî temele dayanmayan edebî bir tutumdur. Bununla birlikte Avrupalı ve Arap neoklasik şairler şiirde değişmez kuralların olması ve eserin bu yönde değerlendirilmesi gerektiği konusunda hemfikirlerdir. Şiirleri öğretici bir nitelik kazanmış neoklasik Arap şiirinde konular neredeyse tümüyle sosyal olgular çevresinde yoğunlaşmış ve gelişmiştir.⁶

Lübnan asıllı şair Ḥalîl Muṭrân şiirlerinde ilk defa hatırı sayılır değişiklikler yapmış, Avrupa'nın örnek alınmasını savunmuştur.

Muṭrân dönemine kadar kaside, anlamın ikinci plana itildiği, anlam bütünlüğünden çok şekle önem verilen, kafiyeye bağlı kalma zorunluluğu olan bir yapıya sahipti. Muṭrân ile birlikte şiirler anlama önem veren bir yapıya kavuşmuştur.⁷

Dîvân grubu olarak bilinen ‘Abbâs Maḥmûd el-’Aḳḳâd, Abdurrahmân Şukrî ve İbrâhîm Abdulkâdir el-Mâzinî gibi Mısırlı yenilikçi şairler, şiirlerin insanları övme aracı olarak kullanılıp, onun değerinin düşürülmesine karşı çıkıyor ve neoklasikleri eleştiriyorlar, Muṭrân gibi, şiirlerde duygunun önemini savunuyorlardı. Divan ekolü⁸ şairlerinin edebiyata en önemli katkısı, 1920’li yıllarda neoklasizme özellikle de Şevkî’ye yönelttikleri eleştiriler neticesinde romantizmin önünü açmalarıdır. Onlar eleştirileriyle neoklasiklerin dışındaki eserlerin de farkına varılmasını sağlamışlardır. Mehcer edebiyatı üyelerinden Cubrân Ḥalîl Cubrân ve Mîhâ’il Nu’ayme gibi yenilikçiler, divan ekolü şairlerinin hedeflerini daha da ileri götürerek modern görüşleri benimsemiş, geleneksel yapılara karşı çıkmışlardır. İki gelenek ve kültürler arasında gel gitler yaşayan bu isimler, göçten sonra yenilikleri denemek için uygun ortamlar yakalamışlardır. Kültür ve kimliklerini koruyabilmek için sosyal alanlarda aktiviteler yapmış, Amerika’da kendi dergi ve gazetelerini çıkarmışlar, “Kalem Birliği” ve “Endülüs Birliği” adı altında iki dernek kurmuşlardır.⁹

Mehcer edebiyatı şairleri eserlerinde konu olarak çoğunlukla vatana duyulan özlem ve bu özlemi dile getirmek için doğa, anayurdun mükemmelliği, Doğu’nun maneviyatçı Batı’nın maddiyatçı yapılarını tercih etmişlerdir. Bu şairler her ne kadar Amerika’da yaşıyor olsalar da anavatanla özellikle Mısır’la bağlarını koparmamışlardır. Bunun neticesinde, Arap edebiyatçıları bu ekolün edebiyatçılarından etkilenmiş ve bu etkileşimi eserlerinde yoğun olarak yansıtmışlardır. Kuzey Amerika’da yaşayan Nu’ayme ve er-Rîḥânî gibi çok iyi eğitim almışların arasında sayılan Cubrân, Mehcer ekolü içinde en önde gelen ve en etkili isimdir. Cubrân edebî ürünlerinde sürgün, vatan özlemi, doğa ve aşk temalarını işlemiş, Arap edebiyatı tarihinde dönüm noktası olmuştur.

Nu’ayme de Cubrân’ın öncülük ettiği fikirleri benimsemiş ve bu fikirler Arap edebiyatında modern akımları desteklemiştir. Diğer bir Mehcer edebiyatçısı Emîn er-Rîḥânî ise Arapçadaki ilk mensûr şiiri yani klasik aruz kalıplarıyla sınırlanmamış yeni bir formu ortaya koymuştur.

Mısır’da Dîvân ekolü tarafından geliştirilen ve Mehcer edebiyatçılarıyla ilerletilen Romantizm 1930’larda Arap edebiyatında zirveye ulaşmıştır. Dönemin önemli romantik şairleri 1932’de Apollo adlı dergiyi çıkaran ve bu derginin adıyla Apollo topluluğu adı altında zikredilen romantik şairler ise Mısırlı Aḥmed Zeki Ebû Şâdî, ‘Umer Ebû Rîşe, İlyâs Ebû Şebeke, Ebû’l-Ḳâsım eş-Şâbbî gibi isimlerdir.

Bu dönemde Mısır'ın sosyal ve siyasal yaşantısı romantizmin gelişmesi ve yayılmasına olanak sağlamıştır. Üzerinde fikir birliği sağlanamamış *Şi'r Hur*, *Şi'r Mursel*, *Şi'r Menşûr* gibi terimler kullanılarak serbest nazım tercih edilmiştir. 1934'te derginin yayın hayatının sona ermesiyle, serbest nazım Arap şiiri üzerinde etkili olamamıştır. Suriye'de 'Umer Ebû Rîşe, Lübnan'da İlyâs Ebû Şebeke, Arap edebiyatında romantik şiir örnekleri veren şairler olarak zikredilebilir. Romantik akım Irak'ta beklenen ilgiyi görmemiş on yıl gibi kısa bir sürede terk edilmeye başlanmıştır.

Batı edebiyatının yüzyılları kapsayan edebî gelişim sürecini elli yıl gibi kısa bir süreye sığdırmayı başaran Arap edebiyatı, sembolik şiirde de eserler üretmiş, 1937'de Lübnanlı Sa'îd Ebû 'Akl'ın *el-Mecdeliyye* adlı şiiriyle en üst seviyeye ulaşmıştır.

İkinci dünya savaşı ve 1930-1950 yılları arasında kapsayan dönem Arap dünyasında ciddi etkileri olan sarsıcı olaylara sahne olmuştur. Mısır, Irak ve Filistin'de ortaya çıkan ayaklanmalar, siyasi cinayetler, farklı ideolojilerin siyasi sahnede kendilerine yer bulmaları ve Filistin'in kaybedilmesi, sosyal, siyasal ve askeri hayatı etkilemiştir. Sosyal ve siyasal alandaki bu ciddi sarsılış, insanları değişik ideolojileri benimsemeye yöneltmiş, yapılan devrimler Arap dünyasında geleneksel rejimlerin çoğunu ortadan kaldırmıştır. Bu etkileşimden edebiyat da payını almış ve bunun ilk göstergesi romantik ve sembolik akımdan uzaklaşılması olmuştur.

Artık bu akımların yerini hem şiirde hem de nesirde toplumcu gerçekçilik almaya başlamıştır. Toplumcu gerçekçilik hemen hemen tüm yazar ve şairleri etkilemiştir. Artık, eserlerde, tabiat ve güzellikleri yerine, kent yaşamı, fakirlik, kırsal kesim gibi daha gerçekçi konular işlenmeye başlanmıştır. Bu akımdan etkilenen edebiyatçılar arasında Bulend el-Ḥayderî, Muḥammed el-Feytûrî, Şalâh Abdüşşabûr, Aḥmed Abdulmu'tî Hicâzî gibi isimler sayılabilir.

Avrupa modernizminin Arap edebiyatı üzerindeki etkisinden yola çıkarak, aruz, kafiye, tefîle gibi bağlayıcı ve şiiri sınırlandırıcı özellikleri atarak yeni bir akım oluşturulmuştur. Bu akımın önde gelen isimleri ise Tevfîk Sâyiğ, Cebrâ İbrâhîm Cebrâ, Yûsuf el-Ḥâl, Adonis, Muḥammed el-Mâgût ve Unsî el-Hâc'dır.

19. yy. başlarında Modern Arap edebiyatında edebi eleştiri gözle görülür bir şekilde ilerleme kaydetmiştir. Nahda (uyanış) döneminde edebi eleştiri, Arap yazarları edebi eser yazmaktan daha fazla meşgul etmiştir. Nitekim henüz adı konulmamış bu edebi türün diğer edebiyat türleri üzerinde hâkimiyet kurduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Klâsizm, Romantizm, Realizm ve benzeri akımlar bu döneme gelinceye kadar Arap edebiyatında çok az bilinmekteydi.¹⁰

19. yüzyılın başlarına kadar edebî eleştiri, eskilerin metoduna göre olup metinleri dil ya da nahiv yönünden incelemekten ibaretti. Mısır'da İsmail Paşa zamanında edebî alanda canlanma görülmektedir. İsmail Paşa'nın son zamanları ile Tevfik Paşa döneminde, bazı yazarların eskiyi bir kenara bırakarak edebî üslupta yeni bir yol çizmeye çalıştıkları görülmektedir. Edebî eleştiri alanındaki ilk adım, 19. yüzyılın sonlarında Hüseyin el-Mirsâfi ile atılmıştır. *el-Vesîle el-Edebîyye* adlı eserini Dâru'l-Ulûm'da 1888 yılına kadar verdiği derslerden oluşturulan el-Mirsâfi, burada eski eleştiri metodunu kullanmış¹¹ ve yapmış olduğu eleştirileri dile yöneltmiştir. Kelimelerin manalarını irdelemiş, kullanım hatalarını açıklamıştır. Şiirde ölçü olarak eski Arap kasidesini temel alan el-Mirsâfi, bunun dışına çıkılmasını istememiştir. Diğer taraftan kasidede konu bütünlüğü olması gerektiğini savunan el-Mirsâfi lafzı çok, manası az olan beyti de güzel bulmamıştır.¹²

Modern dönemde eleştiriye dair ilk çalışmalar içerik bakımından değil de şekil bakımından eskileri taklitte başlamıştır. Bu alanda ilk çalışmalar Mısır'da Muhammed Sa'îd Muẓhir (ö.1970), Hüseyin el-Mirsâfi (ö.1889), Maḥmûd Sâmi el-Bârûdî (ö. 1904), Ḥamzâ' Fetḥullâh (ö. 1917), Muhammed İbrâhîm el-Muveylîhî (ö. 1930); Suriye ve Lübnan'da Aḥmed Fâris eş-Şidyâk (ö.1887), Rizkullah Ḥassûn (ö. 1880), Fransîs el-Merrâş (ö. 1874), Naşîf el-Yâzîcî (ö.1871), İbrâhîm el-Yâzîcî (ö.1906), Selîm el-Cundî (ö. 1955); Filistin'de Selîm Ebû İqbâl el-Ya'kûbî, Muhammed İs'âf en-Neşâşînî; Irak'ta Muhammed Ṭâhir Çelebî, 'Abdu'l-Kâdir el-Mumeyyize, Şukrî el-Ḥamâmî; Tunus'ta Muhammed es-Senûsî (ö. 1900); Cezayir'de Abdu'l-Ḥamîd el-Bâdis gibi kişilerin çalışmaları eskinin taklidinden ibaretti. Ancak daha sonra Mısır'da Aḥmed Şevkî (ö.1932), Ḥâfîz İbrâhîm (ö.1932), Mustafa Luṭfî el-Menfalûṭî (ö.1924); Suriye ve Lübnan'da Süleymân el-Bustânî (ö.1925), Ya'kûb Şarrûf (ö. 1927), Luis Şeyḥo (ö. 1927), Şekîb Arslan (ö. 1946), Ḥalîl Muṭrân (ö. 1949); Irak'ta Cemil Sıdkî ez-Zehâvî (ö. 1936), Ma'rûf er-Ruşâfî (ö. 1945)'nin eleştiri alanındaki çalışmaları da 'Abbâs Maḥmûd el-'Akkâd (ö. 1964), 'Abdu'l-Kâdir el-Mâzinî (ö. 1949)'ye yol açmıştır. Bunların *Dîvân* (1921) adlı eserleri eleştiri alanında son derece önemli değerlendirmeler içermektedir. Bu arada Ṭâhâ Hüseyin'in¹³ *Fi's-Şi'ri'l-Câhîlî*, (Câhiliye Şiiri Hakkında; 1926) adlı eseri de modern eleştirinin önemli bir noktaya geldiğinin habercisiydi.

Diğer taraftan, Tunuslu şair Ebû'l-Kâsım eş-Şâbbî'nin el-*Ḥayâlu's-Şi'ri 'Inde l-'Arab* (Araplarda Şiirsel Hayal; 1929) adlı eseri Kuzey Afrika'da ilk eleştiri kitabı olarak kabul edilmektedir. Bütün bu çalışmaların yanında Mehcer edebiyatında da Mîhâ'il Nu'ayme¹⁴, *el-Ġarbâl (Elek)* adlı bir eser ortaya koydu. Bu eser Nu'ayme'nin farklı zamanlarda kaleme aldığı eleştiri makalelerinden

oluşmaktadır. Bu makaleler arasında *Dîvân* başlığını taşıyan makale Mehcer edebiyatında eleştiri türünde önemli bir adım kabul edilmektedir.¹⁵

19. yy sonunda modern Arap edebiyatı ile başlayan süreçte eleştiri eskilerin yöntemiyle yapılıyordu. Edebiyat ürünlerinin artış göstermesinde matbaanın gelişmesinin rolü büyük olmuştur.¹⁶

Modern Arap edebiyatında şiirin gelişimine paralel olarak eleştirinin de geliştiğini söylemek mümkündür. 1798 yılında Fransızların Mısır'ı işgali ile başlayan süreç, Batı ile ilişkilerin artmasına, dolayısıyla edebiyatın da Batı'dan etkilenmesine yol açmıştır. Edebiyatın, kültürel, felsefi, sanat ve eleştiri alanlarında Batı'dan etkilenmesi eski ile yeni arasında bir çatışmaya yol açmıştır. Zira yeni Arap edebiyatçıları usul ve yöntemlerini aldıkları Batı edebiyatı ile yeni usul ve yöntemler ortaya çıkarmışlardır. Bu durum Arap edebiyatının bir türü olan eleştiriye doğrudan etki etmiştir. Bu etkilerin hikâye alanında Yahyâ Hakkî, ve tiyatro alanında Louis 'Avađ'ın eserlerinde öne çıktığı görülür.¹⁷

19. yy'da Fransızların Mısır'ı işgali ve bu işgalin sonuçlarından olan matbaanın ülkeye gelmesiyle, edebî eserlerin, özellikle de şairlerin divanlarının, dil ve bilimsel eserlerin basımında büyük yol kat edilmiştir.

Edebiyatta bir gelişme olduğunda onun türlerinde de gelişme olması kaçınılmazdır. Bu gelişme sürecinde şiir türünde Maḥmûd Sâmî el-Bârûdî'nin ve nesir alanında eleştirmen Abdullah Fikrî'nin, yöntemde ve dil biliminde gelişmelere yol açtığı bir gerçektir.

Modern Arap edebiyatında eleştirinin öncüsü olarak kabul edilen Huseyn el-Marşafî'nin (ö.1889) hayatıyla ilgili ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Ezher'de eğitim gören ve burada 1871 yılına kadar öğretmenlik yapan el-Marşafî, Dâru'l-'Ulûm'da Arap edebiyatı tarihi dersleri de vermiştir. el-Marşafî'nin bilinen üç eseri bulunmaktadır. Toplumla ilgili adalet, zulüm, siyaset, eğitim gibi kavramları konu alan bu yapıtlar arasında *Zebratu'r-Resâ'il*, *el-Kelimât*, *es-Semân* gibi eserleri sayılabilir. Bu yapıtlarda vatan ve özgürlük gibi konular yoğun olarak işlenmiştir. el-Marşafî'nin 900 sayfadan oluşan iki ciltlik *el-Vesiletu'l-Edebiyye li'l-'Ulûmi'l-'Arabîyye* adlı eseri onun, Dâru'l-'Ulûm'da öğrencilerine verdiği ders notlarından oluşmaktadır.¹⁸ Bu eser, Ebû 'Ali el-Ḳâlî'nin ve el-Muberrred'in *el-Emâlî* adlı eserleriyle benzerlik göstermektedir. Bu iki eser de, Arap dil bilimi, sarf, nahiv, aruz, beyan, bedî' ve me'ânî gibi konuların yanında edebiyatın şiir ve nesir türleri hakkında bilgi vermektedir. el-Marşafî eserinde Maḥmûd Sâmî el-Bârûdî'nin şiirlerinden bir kısmını ve Abdullah Fikrî'nin eserlerinden bir bölümünü, eskilerin şiirleriyle karşılaştırarak eleştirilerde bulunmuştur. Eleştiriler daha çok kelimelerin anlamları, az sözle çok şey ifade etme, kelimeleri yerinde kullanma ve kafiyeye-

leri şekil bakımından incelemek şeklinde olmuştur.¹⁹ Genel olarak el-Marşafî klasik Arap edebiyatında geleneksel şiir eleştirileri üzerinde durmuştur.

20. yy'da Arap edebiyatında öne çıkan edebî eleştirmenler arasında yer alan Mîhâ'il Nu'ayme'nin *el-Ğurbâl* adlı eseri, ilk olarak 1923 yılında el-Matba'a el-'Aşriyye tarafından basılmıştır. Günümüzde de çok okunan, edebiyatçılar ve eleştirmenler üzerinde etkisi devam eden bir eserdir. Nu'ayme bu eserini gazetelere yazdığı eleştirel makalelerinden ve yazdığı eserlerin önsözlerinden oluşturmuştur. Örneğin *er-Rivâyetu't-Temsîliyye el-'Arabîyye* makalesi, *el-Âbâ' ve'l-Benûn* adlı tiyatro eserinin, gazete ve dergi köşelerinde ele alınan makalelerden meydana gelmesi, onların kıymetinden bir şey eksiltmemiştir. Muhammed Huseyn Heykel'in *fî Evkâti'l-Ferâğ*; el-'Akkâd'ın *el-Fuşûl* ve *Sâ'at beyne'l-Kutub*; el-Mâzinî'nin *Haşâd el-Haşîm*, Tâhâ Huseyn'in²⁰ *Hadîsu'l-Erbî'a'* vb. eserler de Nu'ayme'nin izlediği yolu izlemişlerdir.

Nu'ayme 1889 yılında Lübnan'ın Biskinta şehrinde doğmuştur.²¹ 18 yaşında, eğitim görmek üzere Nâsıra'ya Rus Öğretmen Okulu'na gitti. Dört yıllık bir eğitimden sonra okul yönetimi Nu'ayme'yi Rusya'ya eğitime gönderdi. 1911 yılında Washington'a gitti ve burada hukuk ve edebiyat eğitimi aldı. *el-Funûn* dergisinde hikâye ve eleştirileri yayımlandı. *el-Funûn* dergisinin sahibi Nesîb 'Arîda onu ısrarla New York'a davet etti. New York'ta er-Râbîta el-Ğalemiyye üyeleriyle tanıştı. 1918 yılında ABD ordusuna katıldı. Fransa'ya savaşmaya gitti. Avrupa'da bulunuşunu değerlendirerek Belçika ve Fransa'da konferanslara katıldı. Savaşın sona ermesinin ardından 1919 yılında ordudan ayrıldı ve New York'a döndü. Cubrân'ın ölümünden sonra 1932'de Lübnan'a döndü. Burada *el-Marâhîl*, *Kâne mâ Kâne* gibi eserlerini kaleme aldı. *Babalar ve Oğullar* adlı tiyatro eserini ise 1918 yılında gurbette kaleme almıştır.

21 makaleden oluşan *el-Ğurbâl* adlı eserinde geleneksel Arap edebiyatını ve onun dil kalıplarını eleştiren makaleleri mevcuttur. *Ez-Zehâfât ve'l-'İlel* makalesi ise geleneksel aruz vezni ile ilgili eleştirileri içerir. Bazı makaleleri de o dönemde yazılmış olan eserleri eleştiren türdendir.

1922'de Brezilya'nın Sou Poulou şehrinde basılmış Reşîd Selîm el-Hûrî'ye ait olan *el-Karavîyyât* adlı şiir divanı, buna bir örnektir. Emîn er-Rîhânî'ye ait *er-Rîhânî fî 'Aleminî's-Sî'r* ve 1920'de İngilizce olarak basılan Cubrân'ın *ed-Dîvân es-Sâbiğ*; Max Müller'in *Alman Aşkı* adlı eserini *İbtisâme ve Dumû'* adıyla Arapçaya çeviren Meyy ez-Ziyâde'nin yanı sıra, el-'Akkâd, el-Mâzinî, Halîl Muṭrân, Lebîb er-Reyyâş, Muhammed eş-Şureykî, Cubrân, Nesîb 'Arîda, Ahmed Şevkî gibi ünlü isimlerin eserlerine de eleştirilerde bulunmuştur.

el-Mâzinî'nin *ed-Dîvânı* ve *el-Ğurbâl* geleneksel şiire karşı duruş sergilemiş, yakın dönemlerde basılmış iki eserdir. Geleneksel şiire karşı duruş sergileme-

leri ve yeni edebiyata çağrıda bulunmaları bu eserlerin ortak yönleridir. Mâzinî ve Nu'ayme, geleneklerin çağın gereksinimlerini karşılayamadığını, bu nedenle bu çağda gelenekçi ve modern şairler olmak üzere iki grubun bulunduğunu belirtmektedirler. Nu'ayme, Mâzinî'ye modern şiirler yazmasından dolayı övgüler yağdırmaktadır. el-Mâzinî de Nu'ayme'nin bu övgülerine karşılık, *el-Ğırbâl* adlı eserinin önsözünde: “*Gelenekçilere karşı şiddetli eleştiriyi Nu'ayme yapmasaydı ben yapacaktım. Ancak bu eleştirilerini eserinin önsözüne koymalıydı.*”²² İfadesini kullanmıştır.

Nu'ayme'nin eleştiri metodunun öznel (izlenimci) eleştiri olduğunu söylemek mümkündür. Zira makalelerinin birinde; “Her eleştirmenin bir eleği vardır. Bu eleğin ölçütlerinin kesin sınırları bulunmamaktadır. Bu ölçütlerin gerçek değerini ve sınırlarını ortaya koyan eleştirmenin kendisidir. Eleştirmen, eleştirisini yaparken tamamen severek ve samimiyetle yapmalı ve yaptığı işten lezzet almalıdır. Samimiyetle, ince zevkle ve severek yapılan eleştiriyi okuyanlar, bundan mutlaka etkilenirler. Okuyucu, bu özellikleri haiz eleştirmenlerin eserlerini okuduğunda hoşuna gider. Eleştirmenin hoşlanmadığı şeylerden okuyucu da haz almaz. Eleştirmen kendi tahtında kurulmuş bir sultan gibidir. Okuyucu bu sultanın sevdiği şeyleri sever, onun yolunda gider. Eleştirmen eleştirisini yaptığı şeyi överse, okuyucu da över, yererse okuyucu da yerer.”²³ demiştir.

Nu'ayme şair ve yazarların sınıflandırıldığı gibi eleştirmenleri de sınıflandırmıştır. “Bir şairde ya da yazarda bulunan özellik bir diğerinde bulunmayabilir. Ancak eleştirmenin özelliği, onun doğal ayırt etme gücüdür. Bu doğal güç, konulmuş kurallara uymaz, kendi belirlediği kurallar çerçevesinde eleştirisini yapar. Kendisi için yeni ölçütler belirler ve var olan ölçütlere bağlı kalmaz. Kendisi dışındakilerin koyduğu ölçütlere göre eleştiri yapan kimse ne kendine, ne eleştirdiği kişiye, ne de edebiyata fayda sağlar. Nitekim güzeli çirkinden veya doğruyu yanlıştan ayırt ederken belirli ve sabit kurallarla eleştiri yapılıyorsa, eleştirmene gerek kalmazdı. O zaman her okur, eline bu kuralları alır, okuduğu bir eseri bu kurallara göre eleştirirdi. Bizim geçmişimizden gelen hurafelerden soyutlanabilecek ve geleceği rahatça idrak edebileceğimiz eleştirmenlere ihtiyacımız var” diyen Nu'ayme, eleştirmenler peşlerinden gidilecek öncüler olmalıydılar fikrini savunur.²⁴

Nu'ayme “eleştirmen, yaratıcı olmalıdır. Eleştirdiği eseri öyle bir eleştirmelidir ki, bu eleştiriyi, hiç kimsenin daha önce ortaya koymaması gerekir. Hatta eseri yazan kişi bile bunu düşünmemiş olmalıdır. Eleştirmen güzellik ve hakikatte kendi görüşlerinin adamıdır. Bu görüşleri de ruhsal mücadelelerle geçen zamanın bir meyvesi, hayatın anlamı karşısında kendi ile hesaplaşmasındaki gözlemleridir” der.²⁵

Nu'ayme edebiyatta genel ölçütleri benimsemiştir. Bu ölçütleri dört grupta ele alır:

İlk olarak, edebiyat, şiiirde, ümit-ümitsizlik, başarı-başarısızlık, inanç-şüphe, sevgi-nefret, lezzet-acı, sevinç-hüzün gibi iç dünyamızdaki duyguları dışa yansıtmak için vardır.

İkinci olarak edebiyat yaşamımızda bize yol gösterici ihtiyaçları içermelidir. Bunlar gerçek yaşantımızda olduğu gibi, iç dünyamızda da yol gösterici olmalıdır. Örneğin yüzyıllar önce gerçekleştiği kabul edilen bir şey, günümüzde o gerçekliğini kaybedebilir, hiçbir şey sonsuza değin var olamaz.

Üçüncü olarak, edebiyat, güzel olan şeyleri ifade etmelidir. İnsanoğlu her zaman güzel olan şeylere karşı duyarlıdır. Bu nedenle edebiyat, dünyada mutlak olan güzelliği yansıtmalıdır.

Son olarak, edebiyat, müziksel ritim açısından da insana hitap etmelidir. Çünkü insanoğlunun ruhu seslere ve nağmelere karşı, her zaman çok duyarlıdır. Ancak çoğu zaman bu sesleri ve nağmeleri idrak edemez. Zira edebiyat, şimşeğin çakışı, suyun şırıltısı gibi insanın duyu yönüne hitap eden, nağmeli seslerden meydana gelen sözcüklerdir.

Nu'ayme bu dört ihtiyacın insan ruhunun ihtiyaçları olduğunu, her zaman insanın iç dünyasına hitap ettiğini ve insanın her zaman bunları idrak edemese de ruhun bunlara meyilli olduğunu ifade eder.²⁶

Bu ölçütler, kişiden kişiye, toplumdaki topluma, çağdan çağa, bölgeden bölgeye değişim gösterse de özünde bir değişiklik göstermez. Bu ölçütlerin gücünün etkisi, insanın hisleri ölçüsünde değişim gösterir. Sabit olan bu ölçütler edebiyata uyarlandığında, edebî eseri okuyan kişinin, az ya da çok, ruhsal ihtiyaçlarına hitap eder.

Nu'ayme'ye göre edebiyatın malzemelerinden olan dil, insanların duyu ve düşüncelerini ifade etmek için kullandıkları bir simgedir. Bu nedenle duyu ve düşünceleri ifade eden sembollerin olabildiğince basitleştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Zira basitleştirilerek anlatılan duyu ve düşünceler, insanlar arası iletişimin daha kolay sağlanması bakımından önemlidir. Dil ne kadar zor kalıplara sokularak süslenirse, duyu ve düşüncelerin anlatılmasında o derece sıkıntılar olacaktır.²⁷

Nu'ayme *Babalar ve Oğullar* adlı tiyatral eserindeki kahramanları, kültür seviyelerine uygun olarak, ya fasih ya da halk dilinde konuşturmuş, fasih Arapçanın her zaman edebi bir araç olarak kullanılamayacağını belirtmiştir. Bunu da, okuma yazma bilmeyen çiftçi bir kimseyi fasih dille konuşturmanın, hem çiftçiye, hem okuyucuya hem de dinleyiciye zulmedeceği, sözleriyle ifade etmiştir. Hatta alay etme amacı olmadığı halde, halk Arapçasıyla konuştu-

rulması gereken çiftçiyi, fasih Arapça ile konuşurmanın kendisiyle alay edilecek bir durum oluşturacağını belirtir.²⁸

“Tiyatral romanın halk dilinden soyutlanmış bir şekilde yazılması mümkün değildir.”²⁹ tezinden yola çıkılarak edebî eserler verilseydi, bütün romanların halkın konuştuğu Arapça ile yazılması gerekirdi. Zira Araplar içinde Cahiliye döneminde yaşamış olan kimselerin konuştuğu gibi konuşan birini bulmak, günümüzde, mümkün değildir. Sürekli halkın konuştuğu Arapçanın kullanılması ise Arapçanın fushâ konuşulan türünün çökmesi demektir. Bu durumun dil bilginlerinin, üzerinde özenle çalışmaları gereken bir temel sorun olduğunu belirten Nu’ayme, eserlerinde çiftçi karakterindeki bir kimseyi halk dilinde, kültürlü kimseyi de fasih Arapça konuşurarak, nispeten çözüm üretmiştir.

Tiyatro eseri yazan Farah Anûn, *Mısr el-Cedide* ve *Mısr el-Kadime*’ye önsözünde, tiyatrodaki dilin fasih ya da ‘ammî kullanılmasının sorun olmadığını, sorunun psikolojik ve sosyal bakımdan insanlığın doğallığının ve gerçekliğinin yansıtılması olduğunu, karakter uyumlarının önemli olduğunu, dil sorununun daha ileri bir sorun olduğunu söyler.³⁰ Fasih dili ‘ammî dile tercih eden bir edebiyatçı Arap milliyetçiliğini savunmaktan öte, sanatsal bir tecihî ön planda tutar. Nitekim ‘ammî Arapçanın günümüzde çok az kullanıldığı varsayılırsa ve duygu ve düşüncelerin, yazı dilinde, fushâ ile daha çok ifade edildiği göz önünde tutulursa, fasih dilin önemi daha da anlaşılacaktır.

Sonuçta Nu’ayme, kültürel açıdan, Batı ve Doğu kültüründen beslenmiştir. Özel eleştiri metodunun kullanıldığı görülen eserlerinde, her eleştirmenin kendine has ölçütleri olduğunu ve bu ölçütlerle, okuduğu esere yönelik eleştiriler yaptığını belirtir.

Cebrâ’nın Mihâ’il Nu’ayme’den doğrudan etkilendiğini söylemek mümkündür. Nitekim Cebrâ’da eskilerin yaptığı gibi aruz ölçüsü ve belirli kafiyelerle şiir yazmak yerine anlam ve konu bütünlüğü olan eserlere önem vermiş ve bu noktada, eleştiri açısından, Nu’ayme ile örtüşen yönleri olmuştur.

Abdurrahmân Şukrî, Modern Arap edebiyatında yenileşme hareketinin öncüsü olarak görülür. Çağdaşları olan el-’Akkâd ve el-Mâzinî³¹ de bu dönemde yenilikçi fikirler öne sürmüşlerdir. Şukrî eleştirmeden çok şiir alanında eserler vermiştir. Entelektüel bir eleştirmen olarak, döneminde ortaya çıkmış olan edebî ürünleri yakından izlemiştir. Çağdaşlarından el-’Akkâd’ın dediği gibi: “Şukrî’nin, edebiyatla ilgili sohbetleri ve öğrencilerine verdiği derslerde söyledikleri edebî alanda kaleme alınsaydı, şiirden çok eleştiri ile ilgili eserleri olacağını söylemek yanlış olmaz.” el-’Akkâd’a göre onun ele alıp eleştirdiği bir eseri, başka hiç kimse ondan daha iyi eleştiremez. El-’Akkâd, Şukrî için,

“Arap edebiyatı ve İngiliz edebiyatına ve diğer edebiyat ürünlerine Şukrî’den daha vakıf birini tanımıyorum.” demiştir.³²

1918-1959 yılları arasında yayınladığı yedi şiir divanı ile yenilikçilere örnek teşkil eden Şukrî, edebî eleştirmenler arasındaki yenilikçi konumu belirleyici rol oynamıştır.

Şukrî’nin yapmış olduğu eleştirileri *et-Temrât* (H.1335) adlı eserinin önsözünde ve *el-Beyân*, *el-Mukâtaf*, *Apollo* vb. dergilerde yayımlanan makalelerinde ve araştırma yazılarında bulmak mümkündür.

Şiirin temel işlevinin, şairin iç dünyasını ifade etmesi olduğunu söyleyen Şukrî, 1901 yılında yayımlanan şiir divanının ilk sayfasında şiiri özet olarak şöyle tanımlamaktadır: “Ey Firdevs kuşu, şiir şüphesiz bir vicdandır.”³³ Bununla birlikte şiiri, hikmetli söz, gazel gibi kısımlara ayırmanın doğru olmadığını zira şairin, şiir söylediğinde, bütün farklı duygu ve düşünceleri bir kaside içinde verebileceğini belirterek, şiirin duygudaki yerinin, anlamın zihindeki yeriyle bütünlük arz ettiğini belirtir. Zira her anlam zihinde ayrı yerlerde yer almaz aksine bir bütünlük arz eder. Bunun gibi her duyguya ayrı bir anlam vermek, her şiiri bir kafese koymak gibidir.

Şukrî toplumsal ve günlük olaylar üzerine şiir yazan bir şairin, bu olayların çözüme kavuşmasıyla, duygu ve düşüncelerinin de çözüleceğini ve artık şiir yazamaz hale geleceğini, fikirlerinin ölüp, duygularının köreleceğini söyler. Şukrî şiiri, birbirinden bağımsız beyitler olarak değil, birbirleriyle bağlantılı bir bütün olarak görür.

Kaynakça

Dayf, Şevkî, *en-Nakd*, Dâru’l-Ma’ârif, et-Tab’atu’l-Hâmise, Kâhire, 1984.

Brugman, J., *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden, E. J. Brill, 1984.

Er, Rahmi, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

Yazıcı, Hüseyin, *Göç Edebiyatı*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

el- Emîn, İzzeddîn, *Neş’et en-Nakd el-Edebî el-Hadîs fi Mısır*, Dâru’l-Ma’ârif bi Mısır, et-Tab’atu’s-Sâniye, Mısır 1970.

Astîf, Abdunnebî, *Fî’n-Nakdi’l-Edebiyy el-‘Arabîyy el-Hadîs*, Menşûrât Câmî’atu Dimaşk, Dimaşk, 2003.

Landau, Jacob M., *Modern Arap Edebiyatı Tarihi (20. yüzyıl)*, Çev: Bedrettin Aytaç, Gündoğan yayınları, Ankara, 1994.

Mendûr, Muhammed, *en-Nakd ve’n-Nukkkâd el-Mu’âşirîn*, Dâr Nahdat Mısır li’t-Tab’ ve’n-Neşr, Kâhire, ts.

Er Rahmi, *Taba Husayn ve Üç Romanı (Du’â’ al-Karavân, Adîb, Şacarat al-Bu’s)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi 1988

Hamidov, Mahir, “*Mihâ’il Nu’ayme’nin Şiiri ve Poetikası*” Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011

Notlar

- ¹ Dayf, Şevkî, *en-Nakd*, Dâru'l-Ma'ârif, eṭ-Ṭab'atu'l-Hâmise, Kâhire, 1984, s.15-16
- ² Dayf, a.e. s. 51
- ³ Brugman, J., *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden, E. J. Brill, 1984, s. 18-25
- ⁴ Er, Rahmi, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, Giriş bölümü
- ⁵ Neoklasikler hk. bkz. Brugman, *a.g.e.* s. 26-62
- ⁶ Brugman, J., *a.g.e.* s. 28-33
- ⁷ Mutran hk. bkz. Brugman, *a.g.e.* s. 56-62
- ⁸ Divan ekolü hk. bkz. Brugman, *a.g.e.* s. 94-150
- ⁹ Mehcer edebiyatı hk. bkz. Yazıcı, Hüseyin, *Göç Edebiyatı*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002
- ¹⁰ el- Emîn, 'İzzeddîn, *Neş'et en-Nakd el-Edebî el-Hadîs fî Mısır*, Dâru'l-Ma'ârif bi Mısır, eṭ-Ṭab'atu's-Sâniye, Mısır 1970, s. 7-9
- ¹¹ el- Emîn, 'İzzeddîn, *a.e.* s. 16-17
- ¹² el-Emîn, 'İzzeddîn, *a. e.* , s. 16-17
- ¹³ Aştîf, 'Abdunnebi, *Fî'n-Nakdî'l-Edebiyy el-'Arabiyy el-Hadîs*, Menşûrât Câmî'atu Dimaşq, Dimaşq, 2003, s. 203-227; Landau, Jacob M., *Modern Arap Edebiyatı Tarihi (20. yüzyıl)*, Çev: Bedrettin Aytaç, Gündoğan yayınları, Ankara, 1994, s. 21-23
- ¹⁴ Mendûr, Muḥammed, *en-Nakd ve'n-Nuḳḳâd el-Mu'âşirîn*, Dâr Nahdat Mısır li'ṭ-Ṭab' ve'n-Neşr, Kâhire, ts, s. 24-48
- ¹⁵ Yazıcı, Hüseyin, *a.g.e.* s. 400
- ¹⁶ el- Emîn, 'İzzeddîn, *a.g.e.* s. 86
- ¹⁷ Bkz. Mendûr, *a.g.e.*, s. 182-212
- ¹⁸ Mendûr, Muḥammed, *en-Nakd ve'n-Nuḳḳâd el-Mu'âşirîn*, Dâr Nahdat Mısır li'ṭ-Ṭab' ve'n-Neşr, Kâhire, ts, s. 9
- ¹⁹ Bu eleştirilerden bir kısmı için bkz. Mendûr, a.e. s. 19-21
- ²⁰ Er Rahmi, *Taba Husayn ve Üç Romanı (Du'â' al-Karavân, Adîb, Şacarat al-Bu's)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi 1988
- ²¹ Hamidov, Mahir, “*Mihâ'ül Nu'ayme'nin Şiiri ve Poetikası*” Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011
- ²² Mendûr, *a.g.e.*, s. 31
- ²³ Mendûr, *a.g.e.*, s. 31-33
- ²⁴ Mendûr, *a.e.*, s, 32
- ²⁵ Mendûr, *a.g.e.*, s, 33
- ²⁶ Mendûr, *a.g.e.*, s. 35
- ²⁷ Mendûr, *a.g.e.*, s. 39
- ²⁸ Mendûr, *a.g.e.*, s. 42
- ²⁹ Mendûr, *a.g.e.*, s. 43
- ³⁰ Mendûr, *a.g.e.*, s, 42
- ³¹ el-'Akkâd , el-Mâzinî ve Ṭâhâ Hüseyn'in eleştirmen yönü için bkz: 'İzzu'd-Dîn el-Emîn, *a.g.e.* s. 155-286
- ³² Mendûr, *a.g.e.*, s. 49
- ³³ Mendûr, *a.e.*, s, 53